

„Lino mūka“ lietuvių tautosakoje

Semantikos paieškos

Daiva RAČIŪNAITĖ-VYČINIENĖ

Šiuo straipsniu norima atkreipti dėmesį į išskirtinę lino vietą tarp šiaurės ir šiaurės rytų Europos arealo kultūrinių augalų. Istoriniu tipologiniu lyginimo metodu, taikomu „lino mūkos“ motyvo analizėje, norima atspindėti senosios Viduržemio jūros civilizacijos idėjų transformaciją mūsų kultūroje. Bandoma teigti, kad baltų tradicija padeda atkurti ryšį tarp lino – augalo, Lino – mitologinio personažo ir dainos (raudos) apie jį (arba paties Lino dainos).

„Augalo gyvenimo“ motyvas, atspindintis kultūrinių augalų gyvenimą ir kančias, būdingas daugeliui tautų. Lietuvių tautosakoje jis susijęs su rugiu, aguona, apyniu, kanape ir kitais augalais. Tačiau ypač populiarus yra lino gyvenimo „siužetas“, įgavęs „lino mūkos“ pavadinimą. Jis gyvuoja įvairiausiomis formomis: pasakose, sakmėse, dainose, sutartinėse, vestuvių raudose (arba jų parodijose) bei rateliuose. Be to, jis yra tam tikrų apeiginių veiksnių sudėtinė dalis (bet apie tai vėliau).

Lyginant su kitomis tautomis, lietuvių „lino mūkos“ motyvas tiek pasakojamojoje, tiek ir dainuojamojoje tautosakoje yra gausiausias. Antai pasakos motyvas apie lino (duonos) kančią (AT 1199A) nedaug kur žinomas. Jis pasitaiko: latvių (62 kartus), rumunų (9), vengrų (3) tautosakoje. Lietuvoje turima 128 užrašymai (6 var. minimas duonos kepimas).¹ Latvijoje (Latgaloje) žinoma tik viena daina, kurioje smulkiai išskaičiuojami visi darbai (32 veiksmai), tuo tarpu kitose latvių dainose lino kančia nusakoma labai glaustai (vos keliomis procedūromis).² Beje, linas jose tarsi antropomorfizuojamas (jam raunami plaukai, kertama galva, laužomi kaulai):

Dievs, nedoda tādu mūžu,
Kāds mūžiņis liniņam.
Plūc matiņus, cērt galviņu,
Vēl iemērcā ūdenī,
Vēl kauliņus salauzija
Divu koku starpiņā.

Lat TDz 3709

Neduok, Dieve, tokios dalios,
Kokia yra linelio:
Rauna plaukus, kerta galvą,
Dar įmerkia vandenin,
Dar ir kaulelius sulaužo
Tarp dviejų medelių (mintuvai).³

Nuosekliai visi linų darbai apdainuojami rusų („Уж я сеяла, сеяла ленок“) bei baltarusių („Як пасею я лянок пры дарозе“ – Mogiliovo sr.; „Ох, я сеяла, сеяла лён“ – Vitebsko sr.) rateliuose, judesiais vaizduojant įvairius darbo procesus.⁴ Beje, šių ratelių dalyviai vaikšto dažniausiai „pritrypdami“ (притупваючи), galbūt imituodami kadaise buvusį ritualinį linų pasėlių mindymą, trypimą. Kad minėtas veiksmas nėra tik paprastas choreografijos elementas, liudija ir patys ratelių tekstai,⁵ pvz:

Ох, я сеяла, сеяла лён,
Я сеяла, прыгаварывала,
Чобатами прикалывала.
Ты удайся, удайся, мой лён,
Ты удайся, мой Бельныкі...⁶

(Vitebsko sr.)

Oi, aš sėjau, sėjau liną,
Sėjau, užkalbinėjau,
Čebatėliais pridaužiau.
Auk, auk, mano lineli,
Auk, mano baltasis...

Po kiekvieno posmo pasikartojantis priedainis „Ты удайся...“ neabejotinai susijęs su senąja užkeikimo magija (beje, tie patys užkalbėjimo žodžiai pasitaiko ir kai kuriuose kituose rateliuose, susijusiuose su linų darbais – „Научи меня, мати...“⁷ ir kt.). Lino kančia (tik glaustesniu pavidalu) atsispindi ir rusų mįslėse⁸:

Били меня, били,
Колотили, колотили,
Ключьями рвали,
По полю валяли,
Под ключ запирали,
На стол сажали.

Mušė mane, mušė,
Daužė, daužė,
Kuokštais rovė,
Po lauką voliojo,
Raktu rakino,
Ant stalo sodino.
(Linai – verpalai, drobė, staltiesė)

Tokių gausų minėto motyvo gyvavimą įvairių tautų skirtinguose žanruose, matyt, lėmė senieji žemdirbystės ritualai, apimdavę bendrąją vaisingumo idėją, taip pat atliekami

konkrečiuose metų laikų (pavasario, vasaros, rudens) bei žemės darbų cikluose. Pabandysiu visa tai atskleisti lietuvių tautosakoje, pasitelkdama „mirštančio ir atgimstančio dievo“, „dangiškųjų vestuvių“ bei kitas mitologemas, taip pat žymiai platesnį kultūrinį kontekstą.

Tai padaryti, manyčiau, leidžia visų pirma pats senas indoeuropiečių kalbos žodis **lino-*, anot V. Ivanovo, atsispindintis graikų, baltų, slavų ir lotynų kalbose (gr. *línōn* „linas“, „siūlas“, „drobė“; lat. *lini*, pr. *lynno*, sen.sl. *līnēnŭ* „lininis“; rus. *лен*, lenk *len*, lot *linum*).⁹ Linų kultūra (*Linum usitatissimum*) nuo senų laikų žinoma Egipte, kur linus augino jau neolite (linų drobės žinomos nuo pirmųjų dinastijų – 2400–2000 m. pr. Kr.). Linų pluošto apdirbimo būdai verpimui Senojoje Europoje sutampa su žymiai ankstesniais Egipto būdais, kame, kaip mano V. Ivanovas, galima išvelgti linų kultūros paplitimą Europoje iš Artimųjų Rytų (beje, M. Gimbutienės manymu, indoeuropiečiai su linais, kanapėmis ir kitomis – grūdinėmis – kultūromis susipažino tik įsikūrę Europoje; anot archeologės, kai kurie šių kultūrų pavadinimai yra bendri didesnėms kalbų grupėms¹⁰). Šiaip ar taip, galima teigti, kad Lietuvoje linai pradėti auginti apie 2000 m. pr. Kr., o pilkapiuose randamos lininių audinių liekanos liudija, kad pirmaisiais m. e. amžiais linų pluoštas jau buvo plačiai naudotas.¹¹ Taigi „lino mūkos“ motyvą galime įjungti į bendro žemdirbių kultūrai apeiginio mitologinio kompleksio studijavimą.

Senųjų žemdirbių gyvenime išsiskyrė du svarbiausi momentai – sėja ir derliaus nuėmimas. Jie ir lėmė atitinkamų metų laikų šventes. Sezoninės apeigos iš pradžių, matyt, ne tiek akcentavo Naujųjų metų pradžią, kiek visuotinę kosminę pradžią. Iš čia ir „erotinis kultas“ pirmųjų žemdirbių gyvenime (tai „šventųjų vestuvių“ apeiga, gerai žinoma iš Mesopotamijos rašytinių bei vaizduojamojo meno šaltinių – III tūkst. pr. Kr.).¹² Kaip tik šiuos esminius žemdirbio pasaulėžiūrai momentus – sėją (arba ritualinį pasėlių lankymą), linarūtę bei vestuves – lietuvių dainuojamojoje tautosakoje ir jungia analizuojamasis „lino mūkos“ motyvas.

Žemdirbio santykiai su kultūrinio augalu pamažu keitėsi: 1) pirmiausia buvo kreipiamasi į patį augalą; 2) į jėgą jame; 3) vėliau pradeda figūruoti antropomorfinė būtybė, susijusi su augalu bei jame slypinčia jėga ir 4) turinti savo vardą. Šiuos etapus išskyrusi E. Antonova¹³ teigia, kad pastarieji gali būti persipynę, kartais juos net sunku atskirti.

Akivaizdu, kad tam tikrame etape žemdirbystės ritualuose pjūtis tapatinama su žudymu. Šio vaizdinio šaknų reikėtų ieškoti dar prieš mitinę epochą, kurioje dievybė leidžiasi paaukokuojama, kad iš jos kūno išaugtų kokie nors šakniagumbiai arba vaismedžiai. Anot M. Eliadės, šis pirmasis nužudymas iš esmės pakeitė žmogaus gyvenseną; pirmine samprata, „maistiniai augalai nėra gamtos dovana: jie yra nužudymo padarinys, nes būtent taip jie buvo sukurti“.¹⁴ Matyt, panašiu suvokimu pagrįstas ir Artimųjų Rytų bei Viduržemio jūros baseino kultūrinėse tradicijose gyvavęs pirmojo nupjau-to javų pėdo apraudojimo ritualas.¹⁵

Plačiai po pasaulį pasklidusi ir rauda apie Liną, sulaukusi gana daug interpretacijų (pradedant graikų filosofų ir baigiant šių laikų mitologijos bei kultūros tyrinėtojų – D. Launsteino,¹⁶ R. Graveso¹⁷, V. Toporovo¹⁸ ir kt. – samprotavimais). Pagrindiniai momentai būtų šie:

1) Lino daina – tai gedulo daina¹⁹;

2) „Iliadoje“ aprašytas apeiginis choro dainavimas pjūties metu: būrys vaikinų ir merginų neša vynuogių kekes, tarp jų – berniukas su lyra, dainuojantis „Lino dainą“. Nešikai eina šokio žingsniu, *trypdami* į taktą ir jam pritardami. Dainos priedainis: „Ai Lino“ („O, Linai“), kuris vėliau perkeltas į dainos pavadinimą ir į veikiančią joje asmenį (anot Homero, gaudi daina savaime veda į trypimą: dievas suplėšomas į gabalus)²⁰ (prisiminkime latvių lino dainų perdėm tikroviškus vaizdinius);

3) Pasak Herodoto, vieną iš dainų vienodai mėgo ir hėlėnai, ir barbarai; laikė ją seniausia iš visų. Tai daina apie per anksti mirusį *jaunuolį Liną*;²¹

4) *Linas* – Apolono ir Psamatės sūnus, atiduotas auginti piemenims. Vėliau jį sudraskė Krotopo (Psamatės tėvo) šunys. Liną draskantys šunys, matyt, yra linų mirkymo bei mynimo mintuvais perprasminimas. Psamatė nuteisiama myriop. Argo gyventojai nešė jiems aukas, moterys ir vaikai dainavo laidotuvių dainas, kurios nuo to laiko vadinamos *linoi*. Ši Liną vadina *Oitolinos* („nelaimingas“, „pasmerktas Linas“). Apdainuojamos jo kančios;²²

5) *Linas* – neteisingas finikiečių ir Sirijos moterų šūksnio prie mirusio Adonio *ai – lanu* „bėda mums“ perskaitymas (Frezerio nuomonė);²³

6) Anot Sapfo, „Adonis ir Linas – tas pats dievas“;²⁴

7) Pausanijus mitą apie mažąjį Liną sieja su *Manieros* – egiptiečių grūdo dvasia, kuriai derliaus nuėmimo metu dainuodavo liūdnas dainas;²⁵

8) R. Graveso manymu, *Linas* – tai lino (augalo) dvasia, augalo, kurį sėjo pavasarį ir rovė vasarą. Jo tėvas – Apolonas (pastarojo žyniai nešiojo *lininius* rūbus). Linų derliaus nuėmimas buvo gedulingų giesmių ir ritmo mušimo (smūgių) metas, tad, anot Graveso, vėliau pasirodo kitas, *mistinis Linas*, tapęs žymiu muzikantu, ritmo ir melodijos išradėju (jo motina tampa viena iš mūzų).²⁶

Iki šiol mažai žinoma, kas vykdavę linų verpyklose. Pasak Graveso, tik žinoma, kad moterys dainavusios *Flachses Qual* („lino kančia“) arba *Leinen Klage* („lino rauda“). Austrijos Alpėse vyrai buvo neprileidžiami prie linų rovimo, mirkymo, taip pat ir prie verpimo vietos (mat visa tai valdo *Harpatsch* – baisi ragana, duonos derliaus žmona).²⁶ Lietuvoje į bendrus vakarojimus – verpimus rinkdavusios taip pat tik vienos moterys ar merginos; vyrai šioje jų veikloje nepageidautini.

Austrijoje moterys, minančios linus, vadinamos *Bechlerinnen*. Jos bet kokį pakeleivį pagaunančios, kankinančios ir nustumiančios nuo kalno.²⁶ Čia galima išvelgti ryšį su lietuvių *laumėmis*, kurios nukankinančios (užžnaibančios, nusmaugiančios) į jų valdas įžengusius jaunikačius. Beje, viena iš laumių funkcijų – verpimas, kurį pradėjusios, jos dažniausiai

nebegali sustoti – tuomet suverpia ne tik verpalus, bet ir žmogaus žarnas bei plaukus. Kaip žinia, verpimas – bendras mitologinis motyvas, susijęs su moteriškais chtoniniais personažais, mirties ir gyvenimo momentais, likimu, vaisingumu. Matyt, šią sampratą atspindi ir linų pluošto paruošimo darbai – sakrali moterų sfera. Anot Graveso, panašu, jog linarūtės metu moterys gaudydavo, kankindavo ir ketvirčiuodavo vyrą, kuris įkūnydavo *lino dvasią*.²⁶ To liekanų, manyčiau, galima rasti lietuvių linamynio papročiuose. Antai Žemaitijoje dar XX a. pradžioje būdavo iš šiaudų padaroma antropomorfinė baidyklė *Končius* – personifikuotas linas, linų dievybė, iškentėjusi visas lino kančias. Išnešę ją iš jaujos mynėjai šaukdavo: „atminkit, vyručiai, ką končius kentėjo“.²⁷ Dar nebaigusiems minti buvo nešamas Kuršis (*Curche*), kurio nešėjas, jį sugavus, pats visaip kankinamas: pririšamas prie linamynės gražulo, mušamas, paryčiais išrengiamas nuogai, ištepamas ir paleidžiamas.²⁸ Zarasų apyl. dar XIX a. pabaigoje grįžusį linų sėjiką surišdavo pančiu, pasiguldavo ant suolo ir mušdavo nemintais linais.²⁹ Galima tvirtinti, kad tai iš tiesų reliktinių bruožų turintys papročiai.

Linų apdirbimo dainos buvo kuriamos tarsi linų dvasios lūpomis. Dainose linas įsikūnija dviem pavidalais – augalo ir žmogaus. Kartais į jį, kaip į žmogų, kreipiamasi („Linai, linai, linai, aš tavi pasėjau...“ – Joniškėlio apyl.), arba „kalba“ pats linas:

Linėli linėli,	Linėli linėli,
Linėli, tatato,	Linėli, tatato,
Linas torā, totata,	Linas torā, totata,
Kad <i>pasatu</i> , totata.	Kad <i>išdygtu</i> , totata...

Kupiškis (SIS 218)

Гаварыу зялёны лён,
Пры дарозе стоя:
– Калі мяне не вырвіце,
Я сам завалюся, па дарожцы расцялюся...³⁰

Kalbėjo žalias linas,
Prie kelio stovėdamas:
Jeigu manęs neišrausit,
Aš pats išgriūsiu, ant kelelio išsitiesiu...

RF 494

Tad visiškai natūralu, kad mistiniam Linui priklauso muzikos išradimas (beje, Sen. Graikijoje atskiros lyros stygos buvo daromos iš *lininių* siūlų).³¹

Kaip matome, Liną galima įvesti į Viduržemio jūros baseino žemdirbių civilizacijoms itin būdingą mirštančio ir atgimstančio Dievo mitologemą; jo, kaip ir Adonio, Ačio, Ozirio, Dioniso ir kitų ritualuose svarbiausias momentas yra nužudymas ir apraudojimas. Paprastai dievus aprauda žmonos arba mylimosios – žemės vaisingumo, derlingumo deivės (Kibelė, Astartė, Izidė ir kt.).³¹ Ar galime šį momentą rasti lietuvių lino kančiose?

Kaip minėjau, daugelyje tautų jau pati pjūtis (ar kitoks derliaus nuėmimas) – gedulingas metas, lydymas gaudžių dainų (raudų). Būtent tuo metu inscenizuojamas dievo žuvinimas ir apraudojimas: Sirijoje Adonis apraudamas vėlyvą

vasarą, prieš prasidedant derliaus nuėmimui; Oziris laidojamas prinokus vaisiams ir t.t.³² Lietuvoje panašių lino apraudojimo inscenizacijų linarūtės metu lyg ir nėra. Tačiau ar ne tą pačią prasmę kažkada turėjusios „lino mūkos“ dainos, sutartinės? Juk jų metu ir apdainuojami (savotiškai apraudami) visi lino – „kankinio“ – gyvenimo momentai.³³ Neatsitiktinai šių dainų dainavimas (kaip būtinas elementas) įpinamas į privalomų linų pluošto apdirbimo dėmenų „sąrašą“. Tai puikiai atspindi viena iš „Lino mūkos“ sakmių:³⁴

„...Daugiau kai ėmus sakyt, kai ėmus sakyt. Kaip dirvonus gaspadorius išar, kaip su akėčiomis prikapoj, daugiau kaip linus pasėj, daugiau ekėj, ekėj, kad linus minte sumin. Nu, tai daugiau kaip ima bliukinėt, bliukinėj, bliukinėj, tai teip sumuš žemę, kaip kalte sukal. Daugiau, kaip šaltos ramos yra, tai naktimis linai teaug. Kai pluoškštą im berti, tai gaspadorius telk čielas talkas rovėjų, karšėjų ir merkėjų. Tie žmonys visaip tą liną mūčij. Tuoj suein *mergės ir bobos dainiuodamos*, lasavodamos ir bardamos ir raun žiupsniais ir pluoškštai į saujas. Tas saujas suriš su tų pačių linų ryšiais, sumeta saujas į krūvelas arba kiti sustatinėj į gubelas. Vež vežimais prė karšėjų, verč į krūvas, tie im po saują, kert į dalgi, visas galvas šukuoj par gelažinius karštuvus, nušukavę galvenas, met į šalį...“

Dainavimas minimas ir daugelyje latvių linų darbų dainų, pavyzdžiui:

Kur, māsīņas, jūs bijat,
Kad pāreita dziedādāmas?
– Bijām zīda linus plūkt
Zītariša kalninā. Lat TDz 3763

Pārņāk zosis klaiģādāmas,
Sajaukušas ezerīņu;
Pāriet meitas dziedādāmas,
Noplūkušas linu lauku. Lat TDz 3762

Meitas gāja linus plūkt
Spēlēdami, dziedādāmi;
Saplūkuši, salikuši
Jautri gāja atpakal. Lat TDz 3765

Kur, sesutēs, jūs buvot,
Kad pareinat dainuodāmas?
– Buvom rauti linų
Gintarinēmīs viršūnelēmīs.

Mergos ējo linų rauti,
Žaisdāmas, dainuodāmas;
Nurovusios, sukrovusios
Smagios ējo atgalios.

Parlekia žāšys klykaudāmas,
Sudrumstusios ežerēļi;
Pareina mergos dainuodāmas,
Nurovusios linų laukā.

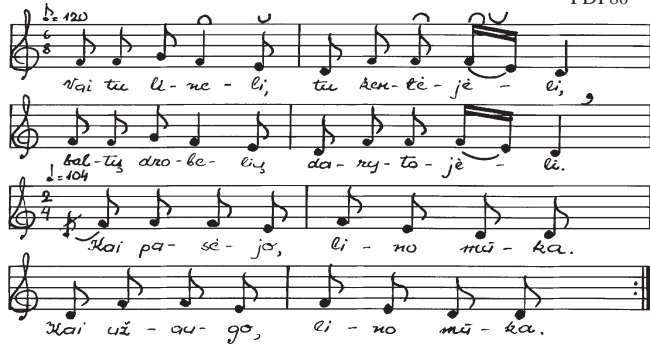
Tad galima manyti, jog dainavimas linarūtės metu ankstyvojoje stadijoje ir buvo skirtas dievybės lino pavidalu apraudojimui. Beje, čia esama intonacinio giminingumo ir su „tikromis“ raudomis: pietų dzūkų linarūtės (kaip ir grūdi-

nių kultūrų derliaus nuėmimo) dainas su raudomis sieja mažosios tercijos intonacija. Ši intonacija dažnai esti ir pasakų dainuojamųjų „lino mūkos“ motyvų melodikos pagrindas:

PDI 79

PDI 80

Nepaneigdami mažosios tercijos universalumo bendroje žanrų sistemoje, vis dėlto galime kalbėti apie neatsitiktinį (galbūt giluminį) minėtų žanrų intonacinį bendrumą.

Dėmesį patraukia ir savotiškas „lino mūkos“ žanras – rauda arba rauda žaidimas – vestuvių apeigose. Tai gali būti jaunosios rauda, išvykstant į vyro pusę arba atvykus į ją; jaunosios tekstas dainuojamas „verksmingai“, sakoma, kad ji „verkauna“, „rauda“, kad šia daina norima „pravirkdžyc“ motiną (LTR 2324/25, 1961). Kitais atvejais gali „verkauti“ už stalo sėdinti „nuotaka“, o jai atsakyti kiti persirengėliai ir pan. (kartais ta pati rauda gali būti atliekama ir linarūčio metu ar „prie linų“).³⁵

KTR 44 (162)

Pastaba: „Kai parvažiuoja iš šliūbo jaunieji, rauda parėdyta netikra nuotaka. Ši sėdėdama už stalo tol verkauna, kol jaunieji neišsiperka“. Galima manyti, kad iš pradžių raudos tekstą, susijusį su linų apdirbimu, kadaise galėjusi atlikti pati jaunoji. Tai galėjo reikšti ypač svarbaus periodo – martavimo pabaigos kulminacinį momentą (kaip žinia, martavimas neatskiriamas nuo kraičio krovimo, lininių drobių paruošimo). Be abejo, jos prasmė galėjusi būti ir kitokia. Vis dėlto „lino mūkos“ motyvas lemiamu vestuvių apeigų momentu nėra atsitiktinis.

Tai galėtų paliudyti ir šumerų poema „Inanos piršlybos“ (III – II tūkst. pr. Kr.) apie Dievo piemens Dumuzio ir

Dievo žemdirbio Enkimdu ginčą dėl deivės Inanos rankos. Jos brolis – saulės dievas Utu – perša jai Dumuzį, sakydamas, kad šis padės jai verpimo ir pluoštinių augalų apdirbimo darbuose:

- Inana, – sako Utu, – noriu atnešti tau pluoštinių augalų /.../
- Broliuk, jei atneši pluoštinių augalų, kas jų pluoštą sumins /.../ ?
- Mano sese, noriu atvesti tau tą, kuris sumins /.../
- Broliuk, jei tu man atvesi tą, kuris sumins, tai kas man suverps /.../ siūlus?
- Sese, noriu atvesti tau tą, kuris suverps /.../

Toliau Inana klausia apie pagalbininką, kuris gali siūlus susukti, išlyginti, perleisti per šaudyklę, pakirpti ir t.t. (čia minimi visi lietuviams žinomi linų verpalų paruošimo darbai). Utu pažada, kad viską padarysias Dumuzis, o tai atlikęs, galės su Inana sugulti (kaip vyras ir žmona).³⁶ Beje, Dumuzis vėliau paaukojamas (ir vėl atgimsta).³⁷ Mus šiuo atveju labiausiai domina linų pluošto apdirbimo įsisavinimas kaip būtina sąlyga vaisingumo deivės (moteriško prado simbolio) Inanos rankai gauti (iš pradžių ji sako, kad „piemuo manęs neves, savo rūbais neapdengs – mane ves žemdirbys Enkimdu, kuris augina pluoštinius augalus ir javus“). Nesigilindama į platesnę šio kūrinio mitologinės prasmės analizę, ji tik trumpai pakomentuosiu. Čia aprašomas „šventųjų vedybų“ ritualas, kurį atkartojant, siekta užtikrinti gerbūvį (be abejo, ir kultūrinių augalų derlių). Manoma, kad panašią „šventųjų vedybų“ apeigą turėję atlikti visi šumerų valdovai (Naujųjų metų išvakarėse).³⁸ Šis reiškinys gyvavęs ir kitose kultūrose. Antai Sen. Graikijoje helenizmo laikotarpiu buvo ypač populiarios Adonijos. Aleksandrijoje jų metu švėsdavo Afroditės ir Adonio vestuves, o kitą dieną, verksmams ir aimanoms aidint, Adonio statulą nešdavo į vandenį (simbolizuojant jo mirtį).³⁹

Galbūt ir lietuvių minėtą vestuvių raudą žaidimą galima būtų laikyti tolimu „šventųjų vedybų“ (kurias kartoja ir mirtingieji) atgarsiu? Galima manyti, kad „lino mūkos“ rauda kaip parodija yra vėlyvesnis reiškinys, atsiradęs užmiršus senąją jo prasmę. Šiaip ar taip, įdomus jau pats raudos (ar jos parodijos?) siejimas su augalo kančių motyvu. Beje, minėtas motyvas yra tapęs ir laidotuvių giesmių parodijos pagrindu; pavyzdžiui (užr. 1987 m. autorės Deltuvoje):

Pasėjau griki, pasėjau viki
Ant aukšto kalno
Baltam kepaluišy
Alksnis su grūšia.

Nupjoviau griki, nupjoviau viki
Ant aukšto kalno
Baltam kepaluišy
Alksnis su grūšia....

Išdygo grikis, išdygo vikis
Ant aukšto kalno
Baltam kepaluišy
Alksnis su grūšia.

Tai liudytų, kad vieno ar kito kultūrinio augalo kančių „apraudojimas“ ar „apgiedojimas“ turi galias šaknis. Šis motyvas idealiai tinka gedulo nuotaikai sukurti. Galima manyti, kad minėtos parodijos – tolimas atgarsis senųjų derliaus nuėmimo apeigų.⁴⁰

„Lino mūkos“ motyvą galima interpretuoti ir kaip gamtos sukultūrinimo kodą. Daugelyje tradicijų motyvas „sunai kinimas / atgimimas nauju pavidalu“ įkūnytas kultūrinuose augaluose. Linas – materialinė inkarnacija dievybės, atstovaujanti *kultūrinei* sferai. Tai galėtų būti Vaižgantas – dievas, gimęs lino pavidalu iš žemės, kankintas, numiręs ir vėl prisikėlęs.⁴¹ Linamynio apeigose jis įgauna Končiaus (išjojančio ant ožio) – personifikuoto lino pavidalą.

Velnio bandomai iškęsti lino kančias pasivertus lino sėkla – nesėkmingi (dėl to ir sakoma: „velnias viską gali, tik negali iškęsti lino mūkos“), velnias bijo ir lino žiedo. Tai susiję su jo atstovavimu kitai sferai. Daugelis velnio bruozų leidžia jį susieti su ankstyvąja lydimine žemdirbyste (anot N. Vėliaus, senojo velnio įvaizdis daugiausia susiformavo gyvulių augintojų bendruomenėje).⁴² Vadinas, linų auginimas lydimuose – iš miško atkovotuose plotuose – tai žemdirbio brovimasis į nesukultūrintą sferą – Puškaičio ir Kurko⁴³ (t.y. minėtojo Kuršio) valdas.⁴⁴ Iš čia – daugybė tikėjimų ir apeigų, susijusių su apsisaugojimu nuo šio požeminio pasaulio:

1) rankų mazgojimas prieš sėją su muilu, kuriuo buvo praustas numirėlis⁴⁵ (susilietimas su protėvių dvasiomis turėjęs maginės reikšmės);

2) vilkimas baltais rūbais (jais būtinai turi dėvėti linų sėjėjas, biržytoja ir kt.). Taigi apsauginę funkciją šiuo atveju turi pati lino drobė (Baltarusijoje moterys, susirinkusios vienoj troboj, per vieną dieną suverpia ir išaudžia 6 metrus drobės; ja apsisiautusios, per Jurgines eina pagal linų laukus, dainuodamos apeigines dainas;⁴⁶ Rytų Serbijoje, prasidėjus karui, devynios senos moterys nuo vidurnakčio iki aušros tylėdamos ausdavo audinį ir siūdavo iš jo marškinius, per kuriuos turėdavo pralįsti visi, einantys kariauti – tai turėdavo apsaugoti nuo mirties;⁴⁷ panašiais būdais maro epidemijos metu būdavo siūdinami vadinamieji maro marškiniai ir t.t.);⁴⁸

3) „lino kančios“ formulės atlikimas įvairiais pavidalais: tikėta, kad paklydus reikia „skaičiuoti linų mūką“, norint apsisaugoti nuo velnio (LTR 3835 / 1691); pasakose⁴⁹ šis siužetas įvairiose tautosose turėjęs sakralinę paskirtį – padėdavęs atsikratyti nelabosios jėgos (velnio);⁵⁰ Rytų Serbijoje linų apdirbimo tekstas naudotas užkalbėjimui nuo aštraus skausmo krūtinėje:⁵¹

Посеяла я лён, лён на Видов день
Взошёл лён, лён на Видов день
Пророс лён, лён на Видов день
Вырвала я лён, лён на Видов день...⁵²

Pasėjau aš liną, liną Vidovo dieną,
Išdygo linas, linas Vidovo dieną,
Išaugo linas, linas Vidovo dieną,
Nuroviau aš liną, liną Vidovo dieną...

Kitose slavų teritorijose lino gyvenimo tekstas žinomas ne kaip užkalbėjimas, o kaip kalendorinė apeiginė daina (Chorvatijoje – Joninių, Užkarpatėje – pavasario švenčių) arba ratelis, kurio dalyviai pantomima vaizduoja visus linų apdirbimo darbus.⁵³ Kaip paruginė daina (sutartinė) minėtas sakralus tekstas žinomas ir Rytų Lietuvoje (ji būdavo atliekama pavasarį, lankant įvairius pasėlius⁵⁴):

– Mart, mart, martela, Kadu linelius <i>sėsīm</i> ?	– Mart, mart, martela, Kadu linelius <i>rišīm</i> ?
– Sere DOJ, subatoj. Sere DOJ, subatoj.	– Sere DOJ, subatoj, Sere DOJ, subatoj.
– Mart, mart, martela, Kadu linelius <i>rausīm</i> ?	
– Sere DOJ, subatoj, Sere DOJ, subatoj.	

... Tą pačią funkciją (kaip jau minėjau aukščiau) galėjusios turėti ir šokamos sutartinės (su trepsimaisiais žingsniais). Galima manyti, kad šios laukų lankymo dainos ar sutartinės – senovinio ritualinio lankymo sudėtinė dalis;

4) nusikratymas „piktąja jėga“, užbaigus svarbiausius linų darbus: linus išmynus, pavertus juos pluoštu, t.y. nauja – kultūrinė kokybė, stengiamasi nusikratyti Kurku – į nebaisių minėjų jaują nešamas „Kuršis“ (pastarojo nešėjas, kaip jau minėta, visai kankinamas).

Šitokių augalų kultūrinimą A. J. Greimas sieja su kaukų prijaukinimu. Kaukų kultūrinė integracija vyksta juos aprenģiant (nuoga → aprenģta). Prisijaukinimo sąlyga – per naktį jiems pasiūti lino rūbai (pastarųjų gaminimas pereina visas lino apdirbimo fazes – „lino mūką“). Jeigu ši sutarties sąlyga neįvykdoma – kaukai ima kenkti.⁵⁵ Anot N. Tolstojaus, vienokio ar kitokio technologinio proceso „suspaudimas“ laike⁵⁶ suteikia darbo produktams būtino sakralumo bei maginės jėgos (prisiminkime drobės, skirtos laukų lankymo apeigai, audimą, „maro marškinių“ bei apsaugančių nuo žūties marškinių gamybą ir t.t.).

Lietuvių mitologinis kaukas – aitvaras siejamas su keimeriu⁵⁷, o tuo pačiu ir su ide. „dvyniais“ (Ašviniais, sen. indų *ašvinau, bei kt.*). Latvijoje jį atitinka *Jumis (Jumiņi)*, rytų slavų kraštuose – *спорыш (жпорух)*, Estijoje – *Tinis (Tõnis)*.⁵⁸ Beje, lietuvių namų ir derliaus dievybės – Kauko – prijaukinimas aprenģiant yra daugiau simbolinis, o latvių *Jumio* aprenģimas atsispindi dainų tekstuose. *Jumiui* (kurį dažnai atitinka dieviškasis dvynys *Jānītis*⁵⁹) už linų lauko aplankymą (kaip minėta, tai yra ritualinis veiksmas) kitamet žadami ploni lino marškiniai⁶⁰:

Nem, Jānīti, mellu zirgu,	Imk, Janyti, juodą žirgą,
Apjāj manu lino lauku;	Apjok mano linų lauką;
Linīniemi zili ziedi,	Linelių melsvi žiedai,
Sudrabiņa pakariņ’.	Sidabriniai spurgeliai.
Ja atjāsi citu gadu,	Kai atjosi kitamet,
Došu smalku lino kreklu.	Duosiu lino marškinēlius.

(Iecava)

Pats Jumis neretai įsivaizduojamas kaip „mažas vyrelis su didele kepurėle“.⁶¹ Estų Tiniui nuo seno aukojami maži vyriški rūbeliai.⁶² Lietuvių tautosakoje labai nekonkrečiai užuomina į derliaus dievybės aprengimą (greičiau – jo būtinumą) galėtų atsispindėti nebent velėjimo kultūvėmis pamėgdžiojime (kuris primena pirmuosius namuose pasirodžiusių kaukų žodžius: „Aš pliks, tu pliks. Kas mus aprėdys?“⁶³):

Mano pliks,	
Tavo pliks.	
Nit nat nat nat,	
Nit nat nat nat	(LTIV)

Kaip žinome, drobių velėjimas – vienas iš paruošiamųjų marškinių siūdinimo etapų, kuris, beje, laikomas vienu pagrindinių laumių darbų (galbūt iš čia ir liaudyje paplitęs plūdimasis žodžiais – „laumės kultuvė“). Su laumių veikla, kaip jau minėta, sietini ir kiti linų pluošto paruošimo darbai. Prisiminkime, kad marškinėliai kaukams gaminami tam tikromis sąlygomis – ypatingą vakarą (tai delčioje išpuolęs ketvirtadienis arba, tiksliau, naktis iš ketvirtadienio į penktadienį; ketvirtadienį paprastai draudžiama verpti – tai Perkūno diena arba laumių vakaras) bei „suspaustame“ laike (visi darbai atliekami per vieną naktį). Šių ypatingų sąlygų laikymasis, kaip minėta, suteikia gautam produktui sakralumo. Mūsų atveju lino pluoštas paverčiamas nauja (kultūrine) kokybe – drobe, skirta marškiniams, o šios transformacijos pasekmė – aprengti kaukai tampa „kultūrinėmis būtybėmis“. Tai gi Vaižgantas (linų ir kanapių dievybė, patyrusi kančias), anot A. J. Greimo, galima sakyti, – dievas kultūrintojas, savotiškas lietuvių Dionisas.⁶⁴

Lino transformacijoje galima išvelgti ir universalią mitologemą, susijusią su vienu populiariausių indoeuropiečių mitų apie Perkūną ir jo šeimą: Griaustinio dievo žmona už neįtikimybę išvejama iš dangaus į žemę ir tampa žemutinio pasaulio šeimininke; Griausmavaldis išstremia savo žmonos vaikus (7 ar 9 sūnus) į žemę, sužeidžia juos žaibu arba paverčia pelenais, augalais ar chtoniniais gyvūnais. V. Ivanovas ir V. Toporovas, rekonstravę šį mitą, minėto dievo žmona baltų tradicijoje laiko Laumę (būtent ji susijusi su *verpimu*⁶⁵). Panašu, kad linas buvo įsivaizduojamas dangiškojo dievo ir žemiškosios deivės vaiku (jis vadinamas „saulės žolynu“, „saulės vaiku“, „ažuolėliu šimtšakėliu“ ir t.t.). Matyt, tai tikrasis Griausmo dievo sūnus, kuris, atlaikęs visą jam ir kitiems vaikams skirtą išbandymo sunkumą (t.y., iškentėjęs „lino kančią“), įgavęs ypatingų galių, prisikelia nauju pavidalu.⁶⁶

Anot N. Vėliaus, į „Perkūno šeimos“ motyvą lietuvių liną orientuoja ir linų globėja Petronėlė, kurios dieną linai sėjami. Petronėlė – tai Dievo karvytė (*Cocinella septempunc-*

tata), kurią Toporovas laiko vabzdžiu paversta Perkūno žmona.⁶⁷ Ypatingos prasmės čia turi skaičius septyni (7 vaikai, 7 taškai ant Petronėlės nugaros; Sekminės siejamos su 7 perkūnijomis ir pan.). Galima prielaida, kad ir keliose linų darbų sutartinėse pasikartojantis priegiesmis „trys keturiose“ nėra tik paprastas žodžių žaismas (juo labiau, kad šis priegiesmis susijęs būtent su linų darbais).⁶⁸

Pastarosios mitologemos aiškinimas, be abejonės, vertas išsamios analizės, tačiau tai nėra mano tikslas. Ja tik norėta atskleisti dar vieną „lino mūkos“ motyvo kodą – iškentėjusio lino perėjimą iš žemiškojo statuso į dangiškąjį. Linas gimsta du kartus: kaip *augalas* ir kaip *balta drobė*. Ši nauja kokybė – lino audeklas – skirta esminiams žmogaus gyvenimo momentams: vestuvėms (kraičiui), laidotuvėms (įkapėms), gimimui (kūdikio kraiteliui); taip pat svarbiausioms kalendorinių švenčių ir darbo apeigoms.

Visas lino pluošto apdirbimo procesas lydimas specialių dainų. Jų tekstas nusako procesą, kurio dalimi jis pats yra. Tai gi „Lino mūkos“ dainų bei sutartinių atlikimas įeina į pačią audeklo pagaminimo technologiją kaip savotiška apsaugos priemonė (čia ryškios paralelės su indoiranėnų tradicija: Rigvedos himnų Somai tekstas irgi operacinis, t.y. gėrimo somos gamybos receptas. Pats himnas, tarsi papildoma apsaugos priemonė, irgi įeina į švento gėrimo gamtinimo procedūrą).⁶⁹

Galima manyti, kad ypatingą vietą galėjusios užimti linų darbų sutartinės, kuriose judesiais imituojamas visas darbo procesas. Atliekant tam tikrus veiksmus bei dainuojant atitinkamus žodžius (vadinamoji similitinė magija), buvo siekiama užtikrinti gerą derlių, o kartu ir pagaminti produktą – audeklą. „Lino mūkos“ dainavimu ir veiksmais numatomi visi pagrindiniai lino gyvenimo procesai: sėja, dygimas, augimas ir t.t., iš anksto siekiant užtikrinti kiekvieno jų kokybę (analogiškai užkalbėjimams nuo karštligės, kuriuose išvardijamos visos žmogaus kūno dalys: tuo būdu kiekvieną jų atskirai apsaugant nuo ligos⁷⁰).

Kaip matome, „Lino kančios“ sąvoka (susidedanti, anot A. J. Greimo, iš visos eilės įvairių kankinimų: mindymo, kaulų laužymo, mirkymo užnuodytame vandenyje⁷¹ ir pagaliau sudeginimo) be galo plati ir talpi. Tad, užčiuopusi tik pagrindinius jos motyvus, visiškai pritariu A. J. Greimo minčiai, kad jai „vienai reikėtų paskirti atskirą studiją, vien tik norint įvertinti vestimentarinio plano svarbą lietuvių kultūroje ir religijoje...“⁷²

Išvados: lietuvių (tiksliau – baltų), taip pat ir slavų folkloro ypatybės (dainų bei ratelių tekstuose vardinamas veiksmų imitavimas, lino „kalbėjimas“, šokimas, trypimas, raudų intonacijos ir kt.) reikalauja žymiai platesnio Lino – personifikuotos dievybės – aiškinimo. „Lino mūkos“ motyvas įsipina į senosioms žemdirbių civilizacijoms būdingą kalendorinį mitą apie mirštantį ir atgimstantį dievą. Šis motyvas galėtų būti siejamas su indoeuropiečių „pagrindiniu“ mitu apie Perkūno šeimą. Baigiamajame „lino mūkos“ etape galima išvelgti platesnį mitologemos nuoga → aprengta įprasminimą – gamtos stichijos sukultūrinimą (galbūt ir lydininės žemdirbystės pradžia).

SUTRUMPINIMAI:

- AT – The Types of the Folktale: A Classification and Bibliography/ Antti Aarne's Verzeichnis der Märchentypen (FFC Nr.3). Translated and enlarged by Stith Thompson // FF Communications. – Helsinki, 1961.
- KTR – Lietuvos TSR valstybinės konservatorijos (dabar – Lietuvos muzikos akademijos) tautosakos rankraštynas.
- Lat Tdz – Latviešu tautas dziesmas. –1 Sej. – Rīga: Zinātne, 1979.
- LTR – Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto rankraštynas.
- LTt V – Lietuvių tautosaka. – T.5: Smulkioji tautosaka, žaidimai ir šokiai / Vyr. red. K.Korsakas. – Vilnius, 1968.
- PDI – Pasakos su dainuojamaisiais intarpais / Surinko ir parengė Jurgis Dovydaitis. – Vilnius: Vaga, 1987.
- RF – Русский фольклор: песни, сказки, былины /сост. и прим. В. Аникина. – Москва: Художественная литература, 1985.
- SIS – Sutartinės. Daugiabalsės lietuvių liaudies dainos / Sudarė ir paruošė Z. Slaviūnas. – T.I – III. – Vilnius: Valst. grožinės literatūros leidykla, 1958 – 1959.
- NUORODOS:
- Lietuviškos pasakos įvairios: Jono Basanavičiaus tautosakos biblioteka / Surinko J. Basanavičius; parengė K. Aleksynas; pratarinė parašė L. Sauka. – T. 2. – Vilnius: Vaga, 1995. – P. 431.
 - Latviešu tautas dziesmas. – 1 Sēj. – Rīga: Zinātne, 1979.
 - Lekia mano žirgelis: Latvii dainos. – Vilnius: Vyturys, 1989. – P.51.
 - Русский фольклор: песни, сказки, былины.../сост. и прим. В. Аникина. – Москва: Художественная литература, 1985; Мажейка З. Песни беларускага паазерья. – Мінск: Навука и техника, 1981.
 - Гуткоуская С. В. „Лянок“ // Этнаграфія Беларусі. Энциклапедыя. – Мінск: Беларуская советская энциклапедыя імя Петруся Броўкі, 1989. – С. 299–300.
 - Seinų ir Punsko krašte dar XX a. pradžioje merginos ir moterys braižiodavo po sudygiusius linus ir mindydavo žemę kojomis. Tikėta, kad moterys, mindžiodamos linus, gerina savo ateities darbus (tarp lino būsimą pluoštą nebebus nereikalingų priemaišų): Punsko ir Seinų krašto materialinė kultūra / Sudarytojai Juozas Vaina, Sigita Birgelis. – Punkskas: Aušra, 1997. – P.124. Šis paprotys bei minėtų slavų ratelių tekstai leidžia daryti prielaidą apie panašią kai kurių linų darbų šoktinių sutartinių („Trepote martela“ – SIS 1300–1305 ir „Trep trepo, lelijo“ – SIS 1314–1316) pirminę funkciją. Jose pasikartojantys priegiesmiai „trep treputėla“ bei „trep trepo“ (taip pat ir trypimo žingsneliai), manyčiau, liudija jų sąsajas su ritualiniu pasėlių trypimu.
 - Аникин В. П. Календарная и свадебная поэзия. – Москва: Изд. МГУ, 1970. – С. 40–41.
 - Русский фольклор... – С. 50.
 - Гамкрелидзе Т. В., Иванов В. В. Индоевропейский язык и индоевропейцы: Реконструкция и историко-типологический анализ праязыка и протокультуры. – Тбилиси, 1984. – С. 659–660.
 - Gimbutienė M. Senoji Europa. – Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1996. – P.289.
 - Mikalūnienė V. Linai // Tarybų Lietuvos enciklopedija. – T.2. – Vilnius: Vyriausioji enciklopedijų redakcija, 1986. – P.611.
 - Антонова Е. В. Образы и верования первобытных земледельцев Востока. – Москва: Наука, Главная редакция восточной литературы, 1990. – С. 233–240.
 - Ten pat. – С. 239, 241.
 - Eliade M. Šventybė ir pasaulietiškas / iš pranc. kalbos vertė P. Račius. – Vilnius: Mintis, 1997. – P.71, 73.
 - Augalai // Mitologijos enciklopedija. – T.1. – Vilnius: Vaga, 1997. – P.37.
 - Лауэнштайн Д. Элевсинские мистерии / пер. с нем. Н. Фёдоровой. – Москва: Энигма, 1996.
 - Грейвс Р. Мифы древней Греции / пер. с англ. Ред. и послес. А. Тахо-Годи. – Москва: Прогресс, 1992.
 - Топоров В. Н. Прусский язык. Словарь: L. – Москва, 1990. – С. 289–309. Pasak V. Toporovo, sudėtingas lino įvaizdis, „susijęs su ryškia antropomorfizavimo tendencija (Linus) ir dalyvaujantis daugelyje tekstų (visų pirma dainų), veiksmų, areigų, švenčių, semantikos požiūriu išties įvairius ir polifunkcionalus. Tai, koks jis atkuriamas pagal įvairius baltų (ir iš dalies slavų) tradicijos faktus, verčia atkreipti dėmesį į du sen. graikų vardažodžius ir už jų slypintį įvaizdį: mitinį personažą

- Liną, gr. *Linus*, ir dainos apie šį Liną arba paties Lino dainos pavadinimą gr. *linos* – fone dar vieno žodžio, būtent gr. *linon* 'linas', kuris iš pirmo žvilgsnio lyg ir nesusijęs“ (Ten pat. – С. 304–305).
- Linus // Mitologijos enciklopedija... – P.318.
 - Kerényi K. Dionizos. – Kraków: Wydawnictwo Baran i Suszczyński, 1997. – S.68, 69.
 - Herodotas. Istorija II, 79: „Egiptiečiai turi savų iš kartos į kartą perduodamų giesmių, todėl jokių svetimų giesmių nepripažįsta. Tarp įvairių ir įdomių jų papročių reikia paminėti paprotį giedoti Lino giesmę, kurią gieda taip pat Finikijoje, Kipre ir kitur. Nors įvairios tautos ją nevienodai vadina, nebet ji yra ta pati helėnų giesmė, taip pat vadinama Linu. Daug kuo stebėjaisi būdamas Egipte, bet labiausiai mane stebino, iš kur jie paėmė Lino giesmę. Matyt, jie nuo senų laikų ją gieda. Egiptiečiai Linas vadinasi Maneras. Egiptiečiai pasakoja, kad jis buvo vienuolis pirmojo Egipto karaliaus sūnus. jo ankstyvą mirtį jie apraudojo raudomis, ir toji buvo tada pirmutinė ir vienintelė egiptiečių rauda“ (Herodotas. Istorija / iš senosios graikų kalbos vertė Jonas Dumčius. – Vilnius: Mintis, 1988. – P. 118).
 - Грейвс Р. Мифы... – С. 426.
 - Frazer J. G. Złota gałąź / Przetłumaczył Henryk Krzeczkowski. – Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1978. – S.343.
 - Frazer J.G. Złota gałąź... – S.343.
 - Pausaniae Graeciae descriptio, ed M.H. Rocha – Pereira, VI – III. Leipzig, 1973 – 1981. Cit. iš: Грейвс Р. Мифы... – С. 427.
 - Грейвс Р. Мифы... – С. 428.
 - Vyšniauskaitė A. Lietuvių linininkystės papročiai // Valstiečių verslai. Iš lietuvių kultūros istorijos. – T.12. – Vilnius: Mokslo, 1983. – P.158.
 - Ten pat. – P.159.
 - Ten pat. – P.121.
 - Beje, labai panašios vestuvinės dainos tekste lino vietą užima apynys („Prakalbėjo apynelis, sodely augdamas: Jeigu manįs nenuskinste, žolalį išklosiu...“ – Ignalinos raj.). Anot N. Laurinkienės, plačiai nagrinėjusios apynio įvaizdį, „sugebėjimas egzistuoti tomis dviem gyvybės formomis.../ būdingas jauniausiajam dievo sūniui, ištremtam į žemę“: Laurinkienė N. Mito atšvaitai lietuvių kalendorinėse dainose. – Vilnius: Vaga, 1990. – P.116.
 - Грейвс Р. Мифы... – С. 428.
 - Мифологический словарь. – Москва: Советская энциклопедия, 1991. – С. 670–671; Vėlius N. Chtoniškasis lietuvių mitologijos pasaulis. – Vilnius: Vaga, 1987. – P.158.
 - Pasak V. Toporovo, „baltų tradicijoje atstatomas ryšys tarp lino kaip augalo, kaip žemdirbystės (bei visų su ja susijusių darbų) objekto ir pakankamai personifikuoto lino įvaizdžio – lino kaip personažo, kaip subjekto, kitaip sakant, *Lino“ (Топоров В. Н. Прусский язык. Словарь: L. – С. 305).
 - Šiaurės Lietuvos pasakos. Surinko Matas Slančiauskas / Parengė N. Vėlius ir A. Seselskytė. – Vilnius: Vaga, 1974. – P.259 – 261.
 - Lietuvių liaudies dainynas. – T.XI, Kn.5: Vestuvinės dainos / Parengė N. Vėlius; melodijas parengė L. Burksaitienė. – Vilnius: LLTI, 1996.
 - Lyczkowska K., Szarzynska K. Mitologia Mezopotamii.– Warszawa: Wydawnictwa artystyczne i filmowe, 1986. – S.114 – 118.
 - Dumuzis (Tamuzis) buvo upatinga dievybė: kai kuriuose senosios Mezopotamijos gyventojų sluoksniuose kasmetinė jo mirtį buvo priimta iškilmingai apraudoti: Оппенхэйм А. Л. Древняя Месопотамия. Портрет погибшей цивилизации / Изд. 2-е, испр. т доп. Пер. с англ. П. Н. Ботвинника. – Москва: Наука, 1990. – С. 155.
 - Антонова Е. В. Обряды и верования... – С. 214.
 - Graikų mitologija // Mitologijos enciklopedija ... – P.162.
 - Materialinis ir dvasinis lino kompleksas baltų, slavų, germanų tradicijose, anot V. Toporovo, „atspindi senosios Viduržemio jūros civilizacijos idėjų bei vaizdinių, nutolusių laike ir erdvėje, perdirbimo rezultatus bei 'savo' ir 'svetimo' sintezę, vietinių ekvivalentų bei analogijų paiešką kitose, ryškesnėse šiuo atžvilgiu kultūrinėse zonose“ (Топоров В. Н. Прусский язык. Словарь: L. – С. 308).
 - Greimas A. J. Tautos atminties beiškant: – Vilnius: Mokslo; Chicago: A. Mockaus knygų leid. fondas, 1990. – P.62.
 - Vėlius N. Chtoniškasis ... – P.277.
 - Anot V. Toporovo, Kurkas reišia pikta dvasią, kenkiančią javams:

- Топоров В. Н. Заметки по балтийской мифологии // Балто-славянский сборник. – Москва: Наука, 1972. – С. 306.
44. Vyšniauskaitė A. Min. veik. – P.160.
45. Ten pat. – P.113.
46. Ten pat. – P.123.
47. Толстой Н. И. Язык и народная культура // Очерки по славянской мифологии и этнолингвистике – Москва: ИНДРИК, 1995. – С. 231.
48. Ten pat. Sunku pasakyti, ar turi kokį nors ryšį šioje vietoje kylančios asociacijos su mitu apie jaunąjį Liną, suplėšytą šunų. Apolonas, užsirūstinęs dėl Lino ir Psamatės mirties, prakeikė Argo miestą, atsiųsdamas garpiją, grobiančią mažus vaikus, o vėliau – marą. Tuomet žynys pataręs gyventojams atgailauti, nešti mirusiųjų vėlėms aukas. Tai darydami, moterys ir vaikai dainavę gedulingas dainas, kurios nuo to laiko vadinamos *linoi*: Грејвс Р. Мифы... – С. 428. Išeitų, kad gedulingos dainos (apie Lino kančias ir mirtį) turėjusios padėti apsaugoti nuo maro.
49. Pasak K. Aleksyno, maginio poveikio reikšmė galėjo būti teikiama ir visai pasakai. Tikėta, kad jei seksi pasaką vakare, į namus neprasisukverbs piktosios dvasios: Pasakas su dainuojamaisiais tarpais / Surinko ir parengė Jurgis Dovydatis. – Vilnius: Vaga, 1987. – P.17.
50. Ten pat. – P.16.
51. Толстой Н. И. язык... – С. 226.
52. Užkalbėtoja šį tekstą sakydavo laikydamą rankose 9 verpstes ir kitus maginį poveikį turinčius daiktus. Užkalbėjimo pabaigoje – tipiškai „nuvarymo“ žodžiai: „Sustok, nustok. Tau nėra čia vietos. Eik į žalią mišką“.
53. Толстой Н. И. Язык... – С. 227.
54. Anot A. Vyšniauskaitės, daugiausia linai, kaip ir kiti javai, lankyti antrąją Sekminių dieną: Vyšniauskaitė A. Min. veik. – P.122.
55. Greimas A. J. Min. veik. – P.44 – 45.
56. Tokios gyvenimo, vegetacijos ir gamybos laiko „kompresijos“ pavyzdžiu galėtų būti paprotys prieš Kalėdas arba Velykas daiginti želmenis (vadinamieji „Adonio sodai“). Tokiu būdu per itin glaustą laiką „suvaidinamas“ visas laukų apdirbimo procesas – taip siekiama užtikrinti būsimų metų gerą derlių: Толстой Н. И. Min. veik. – P. 233.
57. Linų rovojės (dažniausiai netekėjusios) ieškodavo dvilypio lino – lynino, lynės jaunikio, jumio. Jį pindavo į pabaigtuvių vainiką, slėpdavo kraičio skrynioje ir pan. Apie Švenčionis Lyne vadinta linų motina. Anot A. Vyšniauskaitės, ji, matyt, reiškė įsikūnijusią derliaus dievybę. Vyšniauskaitė A. Min. veik. – P.128 – 133.
58. Mitologijas enciklopedija. – S.2. – Rīga: Latvijas enciklopedija, 1994. – L. 335; Mitologijos enciklopedija– T.1. – P.108.
59. Lietuvių Joninių dainose bei sutartinėse (SIS 557, 558) rugius ir linus lankantis personažas yra Jonas (kartais – Petras), kuris taip pat sietinas su dieviškojo dvynio įvaizdžiu. Pasak N. Laurinkienės, galima manyti, kad „Joninių dainos išlaikė dialogo su šia mitine figūra fragmentus“: Laurinkienė N. Min. veik. – P.158.
60. Visu gadu dziesmas krāju / Sast. E. Melne un M. Viksna. – Rīga: Liesma, 1989. – L.74.
61. Ten pat. – P.74 – 80.
62. Mitologijos enciklopedija. – T.1. – P.108.
63. Basanavičius J. Rinktiniai raštai. Vilnius: Vaga, 1970. – P.362.
64. Greimas A. J. Min. veik. – P.66.
65. Rytų slavų tradicijoje šis vaidmuo atitenka Mokošei (moteriškai dievybei su didele galva ir ilgomis rankomis, verpiančiai naktimis); tikėjimai draudžia palikti kuodelį, nes „Mokošė suverps“. Tipologiškai ji gimininga graikų moiroms, germanų normoms, hetitų dievybėms verpėjoms bei kt. ir tęsia seną moteriškos dievybės – griausmavaldžio Peruno slavų mitologijoje žmonos – įvaizdžio tradiciją: Мифологический словарь... – С. 374.
66. Rumunų tradicijoje Perkūno sūnaus įsikūnijimo augalu T. Civjan laiko kanapę (tarp daugelio operacinių tekstų sakralizavosi būtent tekstas apie kanapę): Цивьян Т. В. „Повесть конопли“: к мифологической интерпретации одного операционного текста // Славянское и балканское языкознание. – Москва, 1977. – С. 308.
67. Vėlius N. Min. veik. – P.165.
68. 3+4=7; septyni – Visatos pagrindinių vertikalinių ir horizontalių koordinačių suma; septyni – kosminės visumos įsikūnijimas: Мифологический словарь... – С. 672.
69. Цивьян Т. В. Min. veik. – P.309.
70. Mikaliūnienė V. Linai... – P.618.
71. Linmarkos vanduo rauginamas – tręšiamas gyvulių ar paukščių mėšlu, medžio pelenais, eglėšakėmis, kadagiais, dobilų atolu, žibalu: Ten pat.
72. Greimas A. J. Min. veik. – P.46.

The motif of „Lino mūka“ in Lithuanian folklore: a semantic insight

Daiva RAČIŪNAITĖ-VYČINIENĖ

The motif in connection with *linas* (the flax) – „Lino kančia“ (the pain of flax) is multi-sensed, however, there is no doubt that it is related to the area of sanctity. Its importance in the ancient world conception is testified by the abundance of examples of Lithuanian folklore (fairy-tales, legends, sutartinės (Lithuanian ancient polyphonic folk songs), songs, parodies of laments, rounds etc.). The above-mentioned motif is related to verbal folklore and rituals during calendar festivals, weddings as well as at work. Evidently, it is investigated within the Vita herbae context which is common to diverse peoples. The texts in which different plants are present (flax, hemp, hop, barley, and the like) serve not only the purpose of the magic (that of protection) but also the transition from one state to another. The plant which had suffered through all the stages of pain is restored to life in a new shape; it becomes a new thing with new distinctions (ritual drinking, linen cloth designed for important rituals, protective shirt, and the like). That is the transformation of the dying god which was reborn again and served as a victim in the calendar myth characteristic of ancient civilizations of agriculturists. Lithuanian *Končius* at linen-breaking must be a personified *linas* (flax); it is as a flax god which had gone through *lino mūka* (the pain of flax).

In Greece sad songs with refrains on blue flax flowers were known not only in connection with *linas* (flax) but also with early gone Attis and Adonis (Adonis was lamented over by Syrian women in July). There is a supposition that the Greek name *linas* is originated from the Syrian cry „*ailenu!*“ – „trouble with us“ cried out in the presence of the dying Adonis. Hellenes are said to have misappropriated the alien words as their own name: by saying *Ailinson*, *ai Linon*, *ton Linon* they meant the flax at the same time. *Linas* might have been the spirit of a flax (plant) which was sowed in spring and pulled in summer (Psamate being his mother while Apollo being his father by some of the versions). *Lina's* death caused by dogs is, perhaps, a new sense given to a flax at flax-dressing season when it is trampled down as well as while soaking it.

The motif of the Lithuanian *lino mūka* might have been related to the Indo-European myth about the family of *Perkūnas* (likewise the Lithuanian hop as well as hemp in Rumanian folklore). In the final stage of *lino kančia* a wider cultural sense of the mythologem *nuoga-aprengta* (naked-dressed up) may be recognized – it might mean the beginning of the culture of the elemental force of nature (the beginning of glade agriculture).

The interpretation of *Linas* – the personified deity – in a more broad sense is related to certain peculiarities of Lithuanian folklore, i. e. the imitation of actions enumerated in the texts, the „speaking“ of *linas*, intonations of laments, dances, stamping etc.

Lietuvos muzikos akademija
Gedimino pr. 42, 2001 Vilnius

Gauta 1999 01 20
Įteikta spaudai 1999 03 31